

Caribische stemmen in NL musea (1)

De aankondiging van de Van Lier Lezing 2019.

De tweejaarlijkse Rudolf van Lier Lezing wordt georganiseerd door de Werkgroep Carabische Letteren. Van Lier was van 1949 tot 1980 buitengewoon hoogleraar in de Sociologie en Cultuurkunde van Suriname, de Nederlandse Antillen en het Caraïbisch gebied aan de (Rijks)Universiteit Leiden. Dr. Valika Smeulders is onderzoeker en curator, gespecialiseerd in cultureel erfgoed, diversiteit en het koloniale verleden, verbonden aan het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV). De titel van haar lezing was: 'Muzik di zumbi: Caribische stemmen in Nederlandse musea'.

DOOR VALIKA SMEULDERS

Valika Smeulders

FOTO'S MIGUEL MEEL

Ik zit in het theehuis in het Openluchtmuseum. Naast mij zit een klein meisje met korte blonde haarjes ademloos te luisteren naar een verhaal over een spin die de wereld te slim af tracht te zijn. De spin heet Anansi en zijn verhalen zijn honderden jaren geleden meegerisd met Afrikaanse die door mensenhandelaren naar het Caribisch gebied zijn gebracht. Anansi's verhalen worden in Arnhem verteld door een Curaçao-Nederlandse vertelster, Edith Bouthuisma. De ouders van het meisje zitten er ietwat ongemakkelijk bij wanneer Edith vertelt over de Nederlandse slavenscheppen. Het meisje niet, dat wil vooral even de blauwe kraal vasthouden die Edith in een mooi doosje bij zich heeft. Kralen die een betaalmiddel waren in die onmenselijke handel, maar die nu door de nazaten van die gruwelijke geschiedenis juist als teken van zelfbewustzijn worden gedragen.

Aan de andere kant naast mij zit een oudere man. Hij buigt zich naar me toe, kijkt me in mijn ogen aan en zegt: „Julie hebben zoveel te vertellen, jullie zouden een eigen museum moeten hebben.“ In eerste instantie wees ik niet zo goed wat hij bedoelt. Blijkbaar ziet hij mij vanwege mijn uiterlijk als iemand die bij de vertelster hoort. Samen vormen we een groep die volgens hem een eigen museum moet hebben. Is dat een steunbetuiging, een erkenning van de leemte aan Caribische geschiedenis in Nederlandse musea? Of bedoelt hij het anders? Ik hoef mijn vraag niet uit te spreken, want hij vervolg onmiddellijk dat hij in de buurt woont en graag in het museum

komt. Hij wandelt er regelmatig langs de tentoongestelde gebouwen en in het bos. Maar het nieuwe deel, de verbeelding van de canon, dat hoort hier volgens hem niet. Specifiek het deel over de Curaçaoe slavenmarkt, dat zijn verhalen van 'anderen', die 'elders' verteld moeten worden.

Elders. Blauwe kralen, geprojecteerd in Amsterdam, ruilmiddel in de Nederlandse slavenhandel, terechtgekomen op Sint Eustatius op Nederlandse slavenscheppen. De geschiedenis van de Nederlandse slavenmarkt op Curaçao. De orale geschiedenis van slavernij, opgeslagen in de Anansi-verhalen die getuigen van hoe mensen in een Nederlands systeem dat hen objecten maakte, toch mens bleven. Verhalen die in het heden worden verteld door mensen die geboren zijn met de Nederlandse nationaliteit, hetzij in Nederland zelf, of in het Caribisch deel van het Nederlands Koninkrijk. Als dat 'elders' hoort, vraag ik me af waar dat 'elders' zou moeten zijn.

Deze ontmoeting in het theehuis staat niet op zichzelf. Voor mijn werk ben ik op veel locaties geweest die deel uitmaken van ons koloniale verleden. Van forten in Ghana, maronдорpen in Suriname en landhuizen op Curaçao, tot wijnroederijen in Zuid-Afrika. Mijn huidige werkterrein is de Nederlandse erfgoedwereld. Overal is meerstemmigheid in het historisch narratief een uitdaging. Een deel van de mensen heeft geprojecteerd van het koloniale systeem, een ander deel is eronder gebukt gegaan. Uit gastenboekjes blijkt dat de interesse van bezoekers voor beide perspectieven en alle nuances daaraan bestaande institutionele kerslijven.

plaats samen met een eventuele rol van voorouders in die geschiedenis, maar vooral met persoonlijke, zelfgekozen affiniteiten: interesse en empathie voor de onderdrukten, voor verzetsstrijders, voor conformisten. Maar er is ook een groep die hecht aan een competitief, uitsluitend perspectief dat één specifieke groep centraal stelt. Dat maakte ik onlangs nog mee, in de attractie 'Nieuw Amsterdam' van miniatuurstad Madurodam. Ik was geïnteresseerd in de representatie van de naamgever, de Caribische culturele ondernemers. Ik beperk me daarbij tot erfgoed en actoren die een relatie hebben met de drie Benedenwindse Eilanden: Aruba, Bonaire en Curaçao. Deze focus is interessant vanwege de voortdurende koninkrijksrelatie, een relatie van inmiddels bijna 400 jaar, waarin meerstemmigheid desalniettemin nog steeds niet vanzelfsprekend is. Ik ben geïnteresseerd in de plaats die Caribische stemmen krijgen, of voor

Ondertussen zit ook de institutionele wereld niet stil. Daarin is een belangrijke rol weggelegd voor het vrij jonge Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, kortweg Kien. Met het registreren van immaterieel erfgoed hebben gemeenschappen een nieuw emancipatiemiddel in handen, een mogelijke sleutel tot zelfrepresentatie op eigen voorwaarden, binnen de bestaande erfgoedwereld.

In deze lezing behandel ik de dynamiek tussen Nederlandse instellingen en initiatieven van Caribische culturele ondernemers. Ik beperk me daarbij tot erfgoed en actoren die een relatie hebben met de drie Benedenwindse Eilanden: Aruba, Bonaire en Curaçao. Deze focus is interessant vanwege de voortdurende koninkrijksrelatie, een relatie van inmiddels bijna 400 jaar, waarin meerstemmigheid desalniettemin nog steeds niet vanzelfsprekend is. Ik ben geïnteresseerd in de plaats die Caribische stemmen krijgen, of voor

zichzelf veroveren; of er sprake is en blijft van verzuilde, parallelle narratieven, of dat er vorm wordt gegeven aan een vernieuwend eenheidsnarratief.

Ik heb gekozen voor de titel 'Muzik di zumbi', omdat die de naam is van de muziek die op Curaçao werd gemaakt door mensen in slavernij, tegen de regels van het koloniale gezag in. Die verboden muziek met zijn geheel eigen instrumentarium en klank werd door de 'shons', de landgoedeigenaren, niet herkend als voortgebracht door mensen en daarom aan 'geesten' toegeschreven.

Ook in de hedendaagse erfgoedwereld in Nederland laten Caribische stemmen zich vooral horen dankzij het eigen instrumentarium, en produceren daarbij een geheel eigen klank. In mijn lezing ga ik in op het zelfbewustzijn en de zelfrepresentatie van de groep. Ik begin met wat van bovenaf gebeurt: bij de institutionele leemtes en hoe instellingen werken aan ver-

dering. Dan bespreek ik de ondernemers die 'muzik di zumbi' maken. En tot slot deel ik mijn gedachten over wat een nieuw eenheidsnarratief zou verzeisen.

Institutionele leemtes

Diversiteit is een gegeven, overal waar mensen samenkomen. In Nederland is diversiteit politiek en maatschappelijk lang in banen geleid via het systeem van 'verzuijing'. Katholiek, protestant, socialist en liberalen construeerden het narratief van de eigen groep, veelal voor consumptie in eigen kring. Zo leefden verschillende levensbeschouwelijke zielen in parallelle werkelijkheden met eigen infrastructures, waaronder scholen, universiteiten, sportclubs, winkels en media. Via de eigen politieke vertegenwoordigingen, verkiezingen en coalitievorming hadden deze zielen tevens een vertegenwoordigende stem in het nationale beleid en narratief. Maar het

systeem werkte vooral ook omdat de groepen elkaar niet hoefden te ontmoeten. Dat is nu, in tijden van sociale media, heel anders.

Daar komt bij, dat als we ze zouden willen vormen langs de scheidslijn van de koloniale ervaring, er bovendien sprake zou zijn van een grote cijfermatige ongelijkheid. De groep in Nederland met 'roots' op de Caribische eilanden vormt met 155.000 mensen slechts 1 procent van de Nederlandse bevolking. Binnen die groep maakt sociaal-culturele en religieuze diversiteit een potentieel eenduidig narratief bovendien niet vanzelfsprekend. Ook is ondanks vier eeuwen van banden tussen het Caribisch gebied en Nederland, een enigszins herkenbare Caribische groep in Nederland pas ontstaan in de laatste twintigste eeuw en is er sindsdien nauwelijks een eigen apart, homogeen infrastructuur gevormd.

Maar deze praktische heden-

daagse bezwaren zijn niet de belangrijkste reden waarom verzuiling langs koloniale lijnen problematisch is. De problematiek schuilt ook in het wezen van de historiografie en musea. Deze zijn in de 19e eeuw ontstaan ten tijde van de vorming van Europese natiestaten en bijbehorende identiteiten en hebben zich ontwikkeld in de schaduw van het verlies, of het dreigende verlies, van de positie als kolonisator. Europa zocht zijn eeuwenlange expansionisme te legitimeren en zijn superioriteit te herbevestigen door zijn politieke en economische verworvenheden en technische ontwikkelingen te etaleren. Deze focus op het materiële is ook te herkennen in het instrumentarium dat is ontwikkeld om geschiedenis mee te construeren: geschreven bronnen uit die tijd. De Haitiaanse antropoloog Michel-Rolph Trouillot ontdeedde in 1995 het ontstaan van 'stiltes' in de geschiedschrijving. Dit gebeurt tijdens de productie van geschreven bronnen, het archiveren ervan, en vervolgens het onderzoeken en er betekenis aan tekenen. De productie van wat wij onze geschiedenis noemen, is onovervloedig zwaar gebaseerd op administratieve verslagen geschreven in dienst van een onderdrukkend systeem.

Op basis van die onvolledige aanpak is een historiografie gestoeld die, zoals Susan Legné omschrijft, hardnekkig ondergebleeft maken tussen 'reguliere geschiedenis' en de geschiedenis van bijvoorbeeld vrouwen, of van slavernij. Historiografie die daarmee het in- en uitsluiten van groepen bestendigt, in plaats van erop reflecteert. Op basis van die materiële focus is ook een museale blok

gevormd die een deel van de mensen en perspectieven meer betekenis toekent. Die de onderdrukking waarmee de relaties tussen Nederland en andere delen van de wereld gepaard gingen, evenals de eeuwenoude zwarte aanwezigheid in de Nederlandse geschiedenis, negeert of wegredeneert. Naar Edward Said noemt Gloria Wekker dit het Eurocentrische cultureel archief, waarmee ze niet slechts de fysieke collecties en het beleid daaromheen duidt, maar tevens het stelsel aan ideeën en waarden, referentiekaders en gedragingen die het resultaat zijn van onze geschiedenis noemen, is onovervloedig zwaar gebaseerd op administratieve verslagen geschreven in dienst van een onderdrukkend systeem.

Op basis van die onvolledige aanpak is een historiografie gestoeld die, zoals Susan Legné omschrijft, hardnekkig ondergebleeft maken tussen 'reguliere geschiedenis' en de geschiedenis van bijvoorbeeld vrouwen, of van slavernij. Historiografie die daarmee het in- en uitsluiten van groepen bestendigt, in plaats van erop reflecteert. Op basis van die materiële focus is ook een museale blok

In dit werk uit 1993 toont schilder Ras Elijah een werkelijkheid die van bovenaf werd ontkend, en kiest een ander perspectief. Zijn muzikanten zijn geen afschrikwekkende geesten, zoals in de koloniale interpretatie, maar onschuldige cherubijntjes.

land. Dit brengt ook discussie met zich mee. Het is een formulering die niet in aanmerking neemt dat de voortdurende relatie tussen Nederland en het Caribisch gebied aanvangt in 1634, en dat deze samenlevingen nooit anders zijn geweest dan multireligieus en multicultureel. In plaats daarvan wordt er een hiërarchie gecreëerd in thuisshoren, gekoppeld aan religie, cultuur, en huidskleur, met senioriteit in aanwezigheid op Nederlandse grond als argumentatie, in weerwil van een gedeeld Koninkrijk, een gedeelde nationaliteit.

Kenmerkend voor de institutionele erfgoedwereld van dit moment is dat meerstemmigheid nog vaak slechts een toevoegde en tijdelijk karakter heeft. Een extra canonvenster, tijdelijke tentoonstellingen, gidsen die een toelichting geven, terwijl in de permanente teksten en presentaties weinig structureel verandert: inclusiviteit is niet algemeen, maar begrensd. Het is een voorwaardelijke meerstemmigheid: geen gelijkwaardige aanwezigheid van verschillende melodielijnen, maar een hoofdrad voor één specifieke bovenstroom die van de politieke en economische macht van weleer.

Een deel van het discussiepanel. Vlnr. Marco van Baalen, Dyonna Bennet en Mitchell Esajas.